

ЛЕКСИЧНА НЕОДНОЗНАЧНІСТЬ ІСПАНСЬКИХ МОВНИХ ОДИНИЦЬ ЯК ОБ'ЄКТ ТЕОРІЇ СЕМАНТИЧНИХ СТАНІВ

Стаття присвячена проблемі формального моделювання лексичних неоднозначностей іспанських мовних одиниць. Розглянуто й описано механізми утворення неоднозначностей через застосування теорії семантичних станів, розроблену в Українському мовно-інформаційному фонді НАН України. Визначено компоненти семантичних станів іспанського слова, які породжують лексичну неоднозначність, та виведено відповідні формальні моделі її опису.

Ключові слова: семантичний стан, лексична неоднозначність, чистий семантичний стан, суперпозиція семантичних станів, тлумачний словник.

Проблема лексичної неоднозначності не нова в національному та зарубіжному мовознавстві, про що свідчить чимало праць українських, російських і зарубіжних¹ дослідників. У полі зору вчених перебувають питання, пов'язані з виявом неоднозначності на різних мовних рівнях (морфемний, лексичний, синтаксичний та ін.), різновидів мовної неоднозначності (полісемія, омонімія)

¹ Болтянська Р. І. Розмежування омонімії та полісемії за допомогою семного аналізу // Мовознавство.— 1975.— № 6.— С. 75–78; Чумак В. В., Погрібна О. О. Лексична неоднозначність іменників у світлі теорії семантичних станів. — megaling.ulif.org.ua/attachments/article/114/Chumal_pogribna_tezy.pdf; Шитнівська О. О. Визначення синтаксично неоднозначних конструкцій в україномовному тексті // Мовознавство. — 2013. — № 4. — С. 67–76; Широков В. А. Комп'ютерна лексикографія. — К., 2011. — 351 с.; Апресян Ю. Д. Лексическая семантика: синонимические средства языка. — М., 1974. — 368 с.; Виноградов В. В. Об омонимии и смежных явлениях // Вопр. языкознания.— 1960.— № 5.— С. 3–18; Власова Л. В. Семантическая диффузия, семантическая неопределенность: определение понятий // Вестн. Ленинград. гос. ун-та им. А. С. Пушкина.— СПб., 2014.— № 2. Т. 1.— С. 128–132; Зализняк А. А. Феномен многозначности и способы его описания // Вопр. языкознания. — М., 2004.— № 2.— С. 20–45; Копотев М. В. Неоднозначность и пути ее разрешения в хельсинском аннотированном корпусе «ХАНКО» // Тр. междунар. конф. «Корпусная лингвистика-2014». — СПб., 2004.— С. 165–175; Мокиенко В. Фразеология и языковая игра: динамика формы и смысла // Уч. зап. Тавр. нац. ун-ту ім. В. І. Вернадського.— 2012.— Т. 25(64). №2(1).— С. 100–109; Цыкушева И. В. Феномен языковой игры как объект лингвистического исследования // Изв. Рос. гос. пед. ун-та им. А. И. Герцена.— 2009.— № 90.— С. 169–171; Якобсон Р. О. Лингвистика и поэтика // Структурализм «за» и «против». — М., 1975.— С. 193–230; Budor K. Aproximación lingüística a los juegos de palabras.— hrcak.srce.hr/file/179799; El juego de la ambigüedad de Noam Chomsky y Steven Pinker.— <http://wordpress.danieltubau.com/el-juego-de-la-ambigüedad-de-noam-chomsky-y-steven-pinker/>; Hogaboam Th. Lexical ambiguity and sentence comprehension // Journ. of Verbal Learning and Verbal Behavior.— 1975.— N 14.— P. 265–274; Jastrzembski J. E. Multiple meanings, number of related meanings, frequency of occurrence, and the lexicon // Cognitive Psychology.— 1981.— N 13.— P. 278–305; Onifer W. Accessing lexical ambiguities during sentence comprehension: Effects of frequency of meaning and contextual bias // Memory & Cognition.— 1981.— N 9.— P. 225–236; Peña H. La ambigüedad.— http://www.humanidades.uach.cl/documentos_linguisticos/docannexe.php?id=437; Simpson G. B. Meaning dominance and semantic context in the processing of lexical ambiguity // Journ. of Verbal Learning and Verbal Behavior.— 1981.— N 20.— P. 120–136.

та їх розрізнення, методи дослідження неоднозначностей. Але поза увагою науковців залишилися мовні механізми виникнення неоднозначності, зокрема лексичної, та її лексикографічне представлення в електронних лінгвістичних ресурсах — віртуальних лексикографічних лабораторіях (ВЛЛ). Для здійснення такого аналізу вважаємо доцільним застосувати теорію семантичних станів, розроблену В. А. Широковим². Зазначимо, що опис механізмів виникнення лексичної неоднозначності із застосуванням теорії семантичних станів стосувався українських іменників³. Для мовних одиниць іспанської мови теорія семантичних станів потребує подальшого уточнення.

Мета нашої розвідки — побудувати формальні моделі, що розкривають механізм утворення лексичної неоднозначності іспанських мовних одиниць. Для цього необхідно визначити сутність лексичної неоднозначності в контексті теорії семантичних станів; проаналізувати особливості лексичної неоднозначності для іспанських мовних одиниць; визначити компоненти семантичних станів іспанського слова, які можуть породжувати лексичну неоднозначність, та представити їх у формальній моделі. Об'єктом дослідження є іспанські мовні одиниці, репрезентовані в тлумачному словнику іспанської мови⁴.

Вихідними положеннями нашого дослідження є висновки й обґрунтування, зроблені вченими під час дослідження феномену неоднозначності в мові (або мовленні):

1) мовна неоднозначність — це здатність слова, вислову або конструкції мати різні значення, тобто властивість мовних одиниць, яка виявляється в певному висловленні. Зокрема, Л. Власова в цьому випадку розрізняє мовну й мовленнєву неоднозначність. Остання може бути неавтономною та усунена в процесі подальшої комунікації або автономною, і в цьому випадку вона використовується як прийом⁵;

2) мовна неоднозначність полягає в наявності у мовленнєвому висловленні одночасно кількох різних значень. Залежно від їхнього характеру неоднозначність може бути лексичною (коли вона охоплює певну мовну одиницю) або синтаксичною (якщо вона стосується цілого висловлення)⁶. При цьому одночасна наявність двох різних розумінь слова, висловлення чи всього тексту веде до появи нового значення (змісту)⁷;

3) мовна неоднозначність виникає через випадковий збіг знаків (літер під час опрацювання писемного тексту) і не передбачає паралелізму мовних одиниць⁸;

4) залежно від того, яким чином експлуатується мовна та мовленнєва неоднозначність, арсенал мовних засобів лінгвістичного експерименту традиційно досліджується на різних рівнях мови: синтаксичному, морфологічному, семантичному, прагматичному тощо, оскільки для мовної гри використовують різною мірою ресурси всіх мовних рівнів⁹.

² Широков В. А. Комп'ютерна лексикографія. — К., 2011. — 351 с.

³ Лінгвістичні та технологічні основи тлумачної лексикографії / В. А. Широков та ін. — К., 2010. — 295 с.

⁴ Diccionario de la lengua española.— 23 ed.— Madrid, 2014.— 2432 p. (далі — DLE); Приклади слововживання взято з корпусу іспанської мови.— www.rae.es/recursos/banco-de-datos/corpes-xxi.

⁵ Власова Л. В. Зазнач. праця.— С. 129.

⁶ Апресян Ю. Д. Зазнач. праця.— С. 174–176.

⁷ Vidor K. Op. cit.

⁸ Копотев М. В. Зазнач. праця.— С. 167.

⁹ Шипілівська О. О. Зазнач. праця.— С. 38.

Семантичну структуру слова репрезентує комплекс лексичних і граматичних властивостей у тому вигляді, як його подано, скажімо, у DLE. Складники цього комплексу, що визначають певну лексико-граматичну характеристику, називають семантичним станом. Формально це можна подати в такому вигляді:

$$S(X) = \alpha_1 s_1(X) + \alpha_2 s_2(X) + \dots + \alpha_n s_n(X), \quad (1)$$

де X — будь-яка мовна одиниця; $s_1(X), s_2(X), \dots, s_n(X)$ — часткові семантичні стани, у структурі яких репрезентовано лексичний і граматичний компоненти одиниці X ; а α_1, α_2 та α_n — вагові коефіцієнти, величини яких варіюють залежно від контексту, в якому функціонує одиниця X . Інакше кажучи, реципієнт, аналізуючи контекст і перебираючи всі можливі семантичні стани слова X , «призначає» їм відповідні коефіцієнти, які відповідають його суб'єктивним уявленням про семантику функціонування слова X у цьому контексті. Семантичний стан, якому «приписано» найвищий коефіцієнт, вважається найрелевантнішим.

У такий спосіб рівняння (1), будучи застосованим до певного контексту, як правило, редукується до одного члена. Наведемо для прикладу текстові фрагменти, де іспанське слово *banco* реалізує різні семантичні стани:

1) «Como no tenía nada que hacer, después de desayunar un jugo de naranja en una cafetería me dediqué a leer el periódico sentado en un *banco*...» («Оскільки справ у мене не було, я, випивши на сніданок помаранчевий сік у кафе, присів на лаву та почав читати газету»);

2) «Los *bancos* del mundo deciden bloquear cualquier transacción financiera proveniente de Haití» («Світові банки прийняли рішення блокувати будь-які фінансові транзакції з Гаїті»);

3) «Playas de arena o de guijarros: incluye barreras, *bancos*, cordones, puntas e islotes de arena...» («Піщані або галькові пляжі: наявні піщані загорода, мілини, а також піщані смуги, коси та острівці»);

4) «Me dijo que ella no podía quedar embarazada porque el esperma de su marido no era fértil, que tenía problemas, y me contó que había hecho una inseminación artificial con espermatozoides tomados de un *banco* de esperma» («Вона мені розповіла, що не могла завагітніти через те, що її чоловік страждає безпліддям, і тому зробила штучне запліднення чоловічим сім'ям, наданим з банку сперми»).

Досліджувана лексема в згаданому словнику має десять семантичних станів, що відповідають певним граматичним і лексичним значенням. Складники рівняння (1) для описуваної мовної одиниці, точніше їхні лексикографічні репрезентації, подано в табл. 1 (індекс i відповідає номеру тлумачення в DLE).

Таблиця 1

i	Лексикографічне представлення $s_i(\textit{banco})$
1.	Asiento, con respaldo o sin él, en que pueden sentarse dos o más personas.
2.	Madero grueso escuadrado que se coloca horizontalmente sobre cuatro pies y sirve de mesa para labores de carpinteros y otros artesanos.
3.	En los mares, ríos y lagos navegables, bajo que se prolonga en una gran extensión.
4.	Conjunto de peces que van juntos en gran número
5.	Empresa dedicada a realizar operaciones financieras con el dinero procedente de sus accionistas y de los depósitos de sus clientes.
6.	Establecimiento médico donde se conservan y almacenan órganos, tejidos o líquidos fisiológicos humanos para cubrir necesidades quirúrgicas, de investigación, etc. <i>Banco de ojos, de sangre.</i>
7.	sotabanco (piso habitable).
8.	<i>Geol.</i> Estrato de gran espesor.
9.	<i>Ingen.</i> Macizo de mineral que presenta dos caras descubiertas, una horizontal superior y otra vertical.
10.	<i>Ven.</i> Extensión de terreno con vegetación arbórea que sobresale en la llanura.

У поданих фрагментах тексту слово *banco* реалізує такі семантичні стани: у першому — s_1 = «Asiento, con respaldo o sin él, en que pueden sentarse dos o más personas»; у другому — s_5 = «Empresa dedicada a realizar operaciones financieras con el dinero procedente de sus accionistas y de los depósitos de sus clientes»; у третьому — s_8 = «Geol. Estrato de gran espesor»; у четвертому — s_6 = «Establecimiento médico donde se conservan y almacenan órganos, tejidos o líquidos fisiológicos humanos para cubrir necesidades quirúrgicas, de investigación, etc. *Banco de ojos, de sangre*». Подані семантичні стани є «чистими», оскільки вони не містять граматичних або лексичних компонентів інших семантичних станів цієї лексеми і, відповідно, легко виокремлюються реципієнтом під час аналізу контексту. Отже, рівняння (1) у кожному з узятих зі словника контекстів, редукується до одного члена $s_i(\textit{banco})$:

$$S(X) = \alpha, s_i(X), \quad (2)$$

де i — номер семантичного стану, що відповідає окремо взятому контексту. Сказане зовсім не означає, що мовна одиниця в тексті завжди перебуває в чистих семантичних станах. Ті випадки, коли слово функціонує в тексті або контексті одночасно в двох або кількох семантичних станах, розглядаються як вияв суперпозиції семантичних станів¹⁰. У цій ситуації вважають, що слово є лексично неоднозначним, і мовне опрацювання не в змозі усунути цю неоднозначність, принаймні в межах аналізованого контексту. Таким чином, повний семантичний стан одиниці, редукується не до одного, як у рівнянні (2), а до суми двох чи більше членів. Розглянемо фрагмент іспанського тексту, що демонструє саме таку неоднозначність лексеми *pasta*:

«— Enrollar el tubito hasta que parezca un caracol. ¡Ya te digo! — él contraataca. — Pues has de saber, doña Perfecta, que tú dilapidas la **pasta**.

— Me estás acusando de gastar demasiado dinero?

— Todavía no. Aunque alguna relación tiene» (М. Ідальго)

(«— Скручувати тубик, доки він не стане схожим на равлика? — починає він контратакувати. — До твого відома, пані Ідеал, це веде до зайвих витрат.

— Ти мене звинувачуєш у тому, що я витрачаю забагато грошей?

— Поки ні. Хоча тут певний зв'язок є»).

Наведений фрагмент — діалог між чоловіком і жінкою, що сваряться з приводу зубної пасти. Лінгвістичний ефект, створений автором тексту, полягає в неоднозначності слова *pasta* в репліці чоловіка. Саме це призводить до незрозуміння з боку жінки, яка у своїй відповіді використала слово *dinero* («гроші»). Для того щоб розкрити задум автора, втілений у цьому фрагменті, потрібно проаналізувати всі семантичні стани слова *pasta*, репрезентовані в DLE:

pasta. (Del lat. tardío *pasta*, y este del gr. *παστά* *pastá* 'gachas', der. de *πάσσειν* *pássein* 'esparcir', 'espolvorear'). f. 1. Masa hecha de una o diversas sustancias machacadas. || 2. Masa trabajada con manteca o aceite y otros ingredientes, que sirve para hacer pasteles, hojaldres, empanadas, etc. || 3. Pieza pequeña hecha con masa de harina y otros ingredientes, cocida al horno, que se recubre a veces con chocolate, mermelada, etc. || 4. Masa preparada con harina con la que se hacen los fideos, tallarines, macarrones, canelones, raviolis, etc. || 5. Conjunto de las distintas variedades de alimentos elaborados con **pasta**, comolos fideos, tallarines, macarrones, etc. *Me gusta la pasta que se toma en Italia*. || 6. Masa que resulta de macerar y machacar trapos, madera y otras materias para hacer cartones y papel. || 7. Encuadernación de los libros que se hace de cartones cubiertos con pieles bruñidas y por lo común jaspeadas. || 8. Carácter, modo de ser o disposición natural de una persona. *Antonio es debuena pasta*. || 9. Porción de oro, plata u otro metal fundido y sin labrar. || 10. coloq. **dinero** (|| moneda corriente). || 11. f. coloq. **dinero** (|| hacienda, fortuna). ||

¹⁰ Див.: Широков. В. А. Зазнач. праця.

12. *Pint. empaste* (|| mezcla perfecta de los colores). || **13.** coloq. *Cuba.* Actitud de quien no se inquieta ni se apresura aunque haya motivos para ello. || **14.** *El Salv.* Pastilla de droga. || **15.** coloq. *Perú.* pasta básica de cocaína. || **16.** desus. Hoja, lámina o plancha de metal.

Як видно зі словникової статті, слово *pasta* в іспанській мові має розвинену полісемію і, крім в'язкої тістоподібної маси (знач. 1), також означає «гроші» в розмовному стилі (знач. 10). Проте репліка чоловіка «Pues has de saber, doña Perfecta, que tú dilapidas la pasta» не дозволяє з'ясувати, в якому з цих двох значень ужито слово *pasta*, і тому не дає можливості жінці однозначно зрозуміти, в чому її звинувачує чоловік: чи в надмірному витрачанні *зубної пастки*, чи в надмірному витрачанні *грошей*. Таким чином, ми можемо стверджувати, що комплекс $S(pasta)$ редукується до суми з двох семантичних станів: $s_1(pasta) = \text{«Masa hecha de una o diversas sustancias machacadas»}$ та $s_{10}(pasta) = \text{«coloq. dinero (|| moneda corriente)»}$. Формально це можна представити так:

$$S(pasta) = \beta_1 s_1(pasta) + \beta_{10} s_{10}. \quad (3)$$

У наведеній формулі індекси позначають порядковий номер семантичного стану, який відповідає номеру тлумачення у словниковій статті. Коефіцієнти β_i — вагові коефіцієнти, які, до речі, можуть бути різними для чоловіка та жінки, створюючи ефект «мовної гри». У цьому зв'язку варто зазначити, що мовну гру розуміють як жарт, тобто словесну форму комічного, або текст обмеженого обсягу (окремий фрагмент тексту) з комічним змістом¹¹.

На підставі проведеного аналізу можна зробити припущення, що будь-який чистий семантичний стан мовної одиниці в певному контексті теоретично може утворювати з іншими чистими семантичними станами певну комбінацію, яку надалі називатимемо суперпозицією семантичних станів. Це означає, що, виходячи з повноти викладу, ми припускаємо існування контекстів, у яких лексема може функціонувати в будь-якій комбінації з притаманних їй словникових значень. Ми не розглядаємо тут ступінь реальності такого припущення або умови, за яких воно здійснюється, оскільки це виходить за межі даного дослідження, ми лише виходимо з позицій логічної повноти.

Сформульоване припущення формалізується через визначення довільних зважених комбінацій чистих станів, які для лексеми, що має N словникових лексичних значень (кратність полісемії), набувають такого вигляду:

$$\{S^q(x)\} = \sum_{p=1}^q \alpha_{i_p}^q s_{i_p}(x), \quad q = 1, 2, \dots, N. \quad (4)$$

У формулі (4) символами $s_{i_p}(x)$ позначено чисті семантичні стани лексеми x , які відповідають значенням, поданим у словникових дефініціях; символи $\alpha_{i_p}^q$ позначають числа, що являють собою ваги, з якими чисті семантичні стани входять у суперпозицію; нарешті, символом $\{S^q(x)\}$ позначено набір можливих суперпозицій чистих семантичних станів, які задовольняють умову (3). При цьому для елементів формули (3) справедливі дві умови:

$$1 \leq i_1 < i_2 < \dots < i_p \leq N; \quad p = 1, 2, \dots, q; \quad q = 1, 2, \dots, N \quad (5)$$

та

$$\sum_{q=1}^N \sum_{p=1}^q \alpha_{i_p}^q = 1, \quad 0 < \alpha_{i_p}^q < 1. \quad (6)$$

Остання умова не є очевидною — вона лише демонструє певне втілення принципу семантичної повноти та замкненості: кожна лексема повинна

¹¹ Мокиєнко В. Знач. праця. — С. 100.

перебувати хоча б в одному семантичному стані, а сума вагових коефіцієнтів усіх можливих станів не повинна перевищувати значення 1, — останнє відкриває шлях до ймовірнісної інтерпретації формалізму семантичних станів або його витлумачення мовою теорії нечітких множин.

Формула (3) подає загальний вигляд суперпозицій семантичних станів, які складаються з одного, двох і так далі доданків аж до N . Таким чином, символ $\{S^q(x)\}$ у формулі (3) означає набір, який містить C_N^q станів, де символом C_N^q позначено кількість сполучень з N елементів до q , де q «пробігає» множину цілих чисел від 1 до N . Отже, набір $\{S^1(x)\}$ містить N станів (кількість сполучень з N елементів, обмежених одним семантичним станом;) і фактично зводиться до набору чистих станів:

$$\{S^1(x)\} = \alpha_{i_1}^1 s_{i_1}(x), i_1 = 1, 2, \dots, N. \quad (7)$$

Аналогічно набір $\{S^2(x)\}$ містить $\frac{N(N-1)}{2}$ елементів (кількість сполучень з N елементів до 2: C_N^2) і складається з двочленних суперпозицій:

$$\{S^2(x)\} = \alpha_{i_1}^2 s_{i_1}(x) + \alpha_{i_2}^2 s_{i_2}(x), \quad (8)$$

причому індекси i_1, i_2 підкоряються нерівності $1 \leq i_1 < i_2 \leq N$.

Набір $\{S^3(x)\}$ містить $\frac{N(N-1)(N-2)}{3!} + \frac{N(N-1)(N-2)}{6}$ елементів (кількість сполучень з N елементів до 3: C_N^3) і складається з тричленних суперпозицій:

$$\{S^3(x)\} = \alpha_{i_1}^3 s_{i_1}(x) + \alpha_{i_2}^3 s_{i_2}(x) + \alpha_{i_3}^3 s_{i_3}(x), \quad (9)$$

причому $1 \leq i_1 < i_2 < i_3 \leq N$.

Нарешті, набір $\{S^N(x)\}$ складається всього з одного елемента (кількість сполучень з N елементів до N : C_N^N), який містить суперпозицію всіх без винятку N чистих станів:

$$\{S^N(x)\} \equiv S(x) = \alpha_{i_1}^N s_{i_1}(x) + \alpha_{i_2}^N s_{i_2}(x) + \dots + \alpha_{i_N}^N s_{i_N}(x). \quad (10)$$

Очевидно, що будь-який стан-суперпозиція з набору $\{S^q(x)\}$ однозначно задається послідовністю, що складається з q чисел $\alpha_{i_p}^q$, де $p = 1, 2, \dots, q$; $1 \leq i_1 < i_2 < \dots < i_q \leq N$; $q = 1, 2, \dots, N$. Для зручності записуватимемо ці числа в матрицю-рядок з N клітинок (N — кратність полісемії лексеми x), у яких розташовані вагові коефіцієнти $\alpha_{i_p}^q$; причому якщо в певній клітинці стоїть 0, це означає, що відповідний чистий семантичний стан у суперпозиції відсутній. Побудовану в такий спосіб матрицю-рядок називатимемо сигнатурою суперпозиції. Наприклад, якщо задано сигнатуру:

α_1^5	0	α_3^5	0	0	0	0	α_8^5	0	0	α_{11}^5	0	0	0	0	α_{16}^5
--------------	---	--------------	---	---	---	---	--------------	---	---	-----------------	---	---	---	---	-----------------

то це означає, що відповідна суперпозиція належить до набору $\{S^5(x)\}$ для лексеми x із кратністю полісемії 16 і набуває такого вигляду:

$$\alpha_1^5 s_1(x) + \alpha_3^5 s_3(x) + \alpha_8^5 s_8(x) + \alpha_{11}^5 s_{11}(x) + \alpha_{17}^5 s_{17}(x).$$

Інша сигнатура з цього ж набору:

α_1^5	α_2^5	α_3^5	α_4^5	α_5^5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
--------------	--------------	--------------	--------------	--------------	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

в очевидний спосіб визначає суперпозицію:

$$\alpha_1^5 s_1(x) + \alpha_2^5 s_2(x) + \alpha_3^5 s_3(x) + \alpha_4^5 s_4(x) + \alpha_5^5 s_5(x).$$

Повна кількість суперпозицій (включаючи й чисті стани) у комплексах $\{S^q(x)\}$ $q = 1, 2, \dots, N$, побудованих для лексеми x , яка має N лексичних значень, очевидно, дорівнює $\sum_{m=1}^N C_N^m = 2^N - 1$. Викладена проста комбінаторика, на нашу думку, цілком переконливо демонструє семантичний потенціал, який є наслідком формалізму теорії семантичних станів. З іншого боку, зазначений потенціал дозволяє (хоча б і на суто теоретичному рівні) твердити про можливість охоплення дуже широкого кола семантичних ситуацій з невизначено складним спектром когнітивно-комунікативних намірів та лінгвопрагматичних настанов, які потребують спеціальних досліджень. Слід наголосити, що формалізм суперпозиції семантичних станів уможливує далекоюсяжне узагальнення поняття звичайного лексичного значення.

Перейдемо до аналізу суперпозиції семантичних станів лексеми *pasta*. Наведемо змістове наповнення елементів формули (10) та побудуємо сигнатуру суперпозиції семантичних станів цієї одиниці для поданого контексту. Кратність полісемії лексеми становить 16. Так, наприклад, повна кількість двочленних суперпозицій N , утворених чистими семантичними станами, що входять до набору $\{S^2(pasta)\}$, становитиме $2^{16} - 1 = 65535$:

i	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
α_i^q	α_1^{16}	0	0	0	0	0	0	0	0	α_{10}^{16}	0	0	0	0	0	0

Зазначимо, що в представленій матриці показано суперпозицію семантичних станів, зокрема двочленної, для лексеми *pasta*, яку виведено для розглянутого вище контексту. Хоча не виявлено інших контекстів, які засвідчують наявність двочленних суперпозицій серед решти семантичних станів (наприклад, $s_1 + s_5, s_7 + s_{16}$), можна припустити можливість їх існування, а також те, що лексема *pasta* може утворювати набори з трьох і N елементів за формулами (9) та (10) відповідно.

Особливістю іспанських мовних одиниць є залежність лексичних значень від граматичних. З огляду на це семантичний стан $s(X)$ включає граматичний компонент $g(X)$, що представляє граматичне значення, та лексичний $l(X)$, який репрезентує лексичне значення іспанського слова. Формально семантичний стан має такий вигляд:

$$s(X) = \alpha(X)g(X)l(X). \tag{11}$$

Отже, суперпозиція семантичних станів може виникати як за лексичним, так і граматичним компонентами. Приклад зі словом *pasta* демонструє суперпозицію за лексичним компонентом. Наступний фрагмент тексту представляє суперпозицію семантичних станів лексеми *ceder* за граматичним і лексичним компонентами: «De novios no cuesta imaginar un futuro de constantes cesiones. Más tarde *ceder*, sólo ceden los zapatos, y a fuerza de usarlos» (М. Ідальго) («До шлюбу наречені уявляють своє майбутнє життя цілком побудованим на взаємних поступках. Але згодом усвідомлюють, що поступливість, а точніше, піддатливість властива лише черевикам, та й то, якщо їх часто носити»).

У наведеному фрагменті тексту спостерігаємо мовну гру з дієсловом *ceder*, яке перебуває в суперпозиції трьох семантичних станів, тобто реалізує одночасно кілька граматичних та лексичних значень: $s_1 =$ «tr. Dar, transferir o traspasar a alguien una cosa, acción o derecho»; $s_6 =$ «intr. Dicho de una cosa: Disminuir o cesar su resistencia. *Los muelles del sofáhan cedido*»; $s_7 =$ «intr. Dicho de algo sometido a una fuerza excesiva: Romperse o soltarse. *Cedió la cuerda*». Як бачимо,

суперпозиція виникає не лише на ґрунті лексичного, а й граматичного компонентів. Так, на початку речення «*Más tarde ceder...*» дієслово *ceder* означає дію, агентами якої є наречені: роблять поступки — добровільно передають, надають *щось* один одному. Таке лексичне значення дієслово має, коли воно функціонує як перехідне, про що свідчить ремарка «tr.». Далі автор робить метафоричне перенесення, за яким дія «поступатися» перетворюється у властивість, тобто «піддаватися тиску, силі; втрачати міцність, слабшати». А червик як носій властивості є образом безвільної людини (пор. рос. «тюфяк»), яка постійно робить ці поступки. Зазначимо, що реалізація лексичного значення властивості можлива тоді, коли дієслово функціонує як неперехідне дієслово (позначка «intr.»). Отже, формула (10) матиме такий вигляд:

$$\{S^N(x)\} = \alpha_1^N g_1(x) l_1(x) + \alpha_2^N g_2(x) l_2(x) + \dots + \alpha_N^N g_N(x) l_N(x). \quad (12)$$

Наведемо сигнатуру та змістове наповнення суперпозиції семантичного стану дієслова *ceder* для поданого контексту:

<i>i</i>	1	2	3	4	5	6	7	8	9
α_i^q	α_1^9	0	0	0	0	α_6^9	α_7^9	0	0

Ця суперпозиція є тричленною комбінацією і входить до набору $\{S^3(\textit{ceder})\}$. Можливі також комбінації не лише трьох, а й двох, чотирьох, п'яти та *N* елементів, включаючи чисті семантичні стани.

Покажемо для іспанської лексичної системи є також потенційна здатність утворювати суперпозиції семантичних станів на рівні лексичної омонімії, наприклад: «*Aclaremos aquí, para los que siempre ven la vida por el lado desagradable, que el dedo *anular* no se llama así en relación al concepto de anulación, sino, justamente, y como todos conocemos porque es el dedo destinado al anillo*» (М. Ідальго) («Для тих, хто бачить життя з негативного боку, тут треба пояснити, що безіменний палець нічого спільного з безіменною могилою не має, його назвали так, тому що він призначений саме для іменної обручки»). У цьому фрагменті відбувається мовна гра з омонімічністю слова *anular*, яке може бути як прикметником, так і дієсловом; інакше кажучи, автор тексту вкладає в ту саму словоформу одночасно два значення — прикметника («безіменний») та дієслова («скасовувати щось; позбавляти права, можливості тощо»). Проаналізуємо семантичні стани слова *anular*, представлені в DLE:

anular¹. (Del lat. *anulāris*). adj. 1. Pertenciente o relativo al anillo. || 2. De forma de anillo. • m. 3. **dedo anular.** > **dedo** ~, **protuberancia** ~.

anular². (De *nulo*). tr. 1. Dejar sin efecto una norma, un acto o un contrato. U. t. c. prnl. || 2. Suspende algo previamente anunciado o proyectado. U. t. c. prnl. || 3. Incapacitar, desautorizar a alguien. U. t. c. prnl. ○ prnl. 4. Retraerse, humillarse o postergarse.

Суперпозиція в цьому випадку формується із семантичних станів слів, які збігаються за формою, але мають різне граматичне значення: *anular¹* — прикметник спільного роду, а *anular²* — перехідне дієслово першої дієвідміни. Позначимо через $X^{[i]}$ слово, що має омонімічні форми, де $[i]$ — відповідний індекс омонімії (в наведеному вище прикладі він отримує значення 1 і 2). Позначимо повний семантичний стан лексеми $X^{[i]} = \textit{anular}$ (де при $[i] = [1]$ *anular¹* — прикметник спільного роду, а при $[i] = [2]$ *anular²* — перехідне дієслово першої дієвідміни) символом:

$$S(X^{[i]}) \equiv S^{[i]}(X). \quad (13)$$

Розгорнута формула семантичного стану омонімічного слова X , що відображає суперпозицію його часткових семантичних станів, факторизованих на граматичний і лексичний складники, набуває такого вигляду:

$$S^{[i]}(X) = \alpha_{[i]}^p G_p^{[i]}(X) l_p^{[i]}(X), \quad (14)$$

де p — індекс значення, що відповідає омоніму X з номером i . $G_p^{[i]}(X)$ — комплекс граматичних значень омоніма:

$$G_p^{[i]}(X) = \sum_q \gamma_{[i]}^q g_{pq}^{[i]} f(g_{pq}, l_p, X). \quad (15)$$

Підставивши формулу (15) до рівняння (14), отримуємо повний вигляд суперпозиції семантичного стану омонімічної лексики:

$$S^{[i]}(X) = \sum_p \sum_q \alpha_{[i]}^p \gamma_{[i]}^q g_{pq}^{[i]}(X) f(g_{pq}, l_p, X) l_p^{[i]}(X). \quad (16)$$

Суперпозиція семантичних станів деяких лексичних омонімів формує повний семантичний стан омонімічного комплексу за формулою:

$$S(X) = \sum_{[i]} \beta^{[i]} S^{[i]}(X). \quad (17)$$

Наведені приклади наочно демонструють, що будь-яка іспанська мовна одиниця може утворювати суперпозицію семантичних станів будь-якої комбінації. Причому це може відбуватися як на одному, так і на кількох мовних рівнях, залежно від авторського задуму. Тому під час побудови лексикографічної бази даних як складника ВЛЛ DLE вважаємо за необхідне включити параметри, наведені у формулах (13) – (17), оскільки за ними має відбуватися індексація семантичних станів і їх пошук та репрезентація у відповідному форматі.

На нашу думку, одним із завдань у перспективі має стати формування корпусу іспанських текстів (контекстів), що демонструють мовну гру як вияв суперпозиції семантичних станів мовних одиниць. Такий корпус необхідний при вивченні особливостей семантики іспанських мовних одиниць, зокрема можливих комбінацій (суперпозицій) семантичних станів з подальшою їх фіксацією в розроблюваній ВЛЛ DLE, а також дослідження іспанської мовної картини світу.

YE. V. KUPRIANOV, V. A. SHYROKOV

LEXICAL AMBIGUITY OF THE SPANISH LEXICAL UNITS AS AN OBJECT OF THE THEORY OF SEMANTIC STATES

The present article is devoted to the formal modelling of lexical variability of Spanish lexical units. The mechanisms of lexical variability formation are considered and described by using the theory of semantic states developed at Ukrainian lingua-information fund, NAS of Ukraine. The components of semantic states causing the semantic variety have been defined and respective formal models, derived.

Key words: semantic state, lexical variety, pure semantic state, superposition of semantic states, explanatory dictionary.